

نقش عوامل موثر بر سبک زندگی ایرانیان در راستای دستیابی به اهداف برنامه چشم انداز ایران 1404

جلال درخشه*
میثم صفائیان**

چکیده:

سند چشم انداز 1404 با هدف دستیابی جمهوری اسلامی ایران به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخشی در جهان اسلام و تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل در سال 1384 تدوین شد. اهداف این پژوهش در دو جهت آینده پژوهی و گرایش سنجی قابل توضیح است. اهداف آینده پژوهی آن به بررسی الزامات و ضروریات تغییرات سبک زندگی ایرانیان در راستای تحقق بهتر اهداف توسعه‌ای چشم انداز ایران 1404 از دیدگاه نخبگان می‌پردازد و به روش دلفی انجام می‌شود. و در بعد گرایش سنجی، الزامات تغییر سبک زندگی ایرانیان با شاخص‌ها و پیش فرض‌های طراحی شده توسط محقق، در قالب طیف لیکرت و پرسشنامه بسته 23 سوالی مورد سنجش دانشجویان نخبه مقطع ارشد و دکترا قرار گرفت. شش شاخص اصلی پژوهش که با دو روش فوق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند عبارتند از: 1. «قانون مداری» 2. «وجدان کاری و پایبندی به اخلاق» 3. «دلبستگی ملی» 4. «عقلانیت و داشتن روحیه علمی» 5. «داشتن نگاه بین‌المللی» 6. «توجه به ساختارهای آموزشی». با دقت در نتایج تحقیق در پیمایش

*. استاد علوم سیاسی دانشگاه امام صادق β

j.dorakhshah@yahoo.com

** دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی پژوهش‌کنده مطالعات فرهنگی و

اجتماعی safaeian80@yahoo.com

تاریخ پذیرش: 96/1/26

تاریخ دریافت: 95/11/8

دانشجویان چنین به نظر می‌رسد که از نظر دانشجویان با اطمینان 95 درصد تمام این شش شاخص نقش بسیار زیادی در تحقق اهداف چشم انداز 1404 دارند. نتایج مرتبط با بخش دلفی عمدتاً توصیفی و تحلیلی می‌باشند.

واژگان کلیدی

چشم انداز 1404، سبک زندگی، توسعه، دلفی

مقدمه

ایران یکی از نخستین کشورها در منطقه آسیاست که حرکت خود بسوی آزادی، توسعه، پیشرفت و شکل‌گیری دولت مدرن را آغاز کرده اما تاکنون به اندازه زمان طی شده و تلاش و اهتمام انجام گرفته بخصوص از سوی برخی دولت‌ها و دولتمردان، در دهه‌های اخیر به اهداف و افق مورد نظر خود دست نیافته است و ایرانیان یک قرن پس از تاریخ مشروطه خواهی، همچنان در مسیر تکاملی تحقق آرمانهای خود هستند. با اینکه حرکت رو به رشد و پیشرفت ایرانیان قبل از کشورهایمانند مالزی، کره جنوبی، چین و حتی ژاپن اتفاق افتاده است و ایران الگوی الهام بخش منطقه بوده اما همچنان فاصله معنادار و شکاف عمیقی بین دستاوردهای ایرانیان و این کشورها در دسترسی به اهداف توسعه دیده می‌شود. در حالی که بسیاری از کشورهای هم‌ردیف ما، راه و افق‌های خود را پیدا کرده‌اند و در یکی دو دهه اخیر با اجماع ملی بر لزوم پیشرفت و پایبندی به لوازم آن، گوی سبقت را از کشور ما ربوده‌اند ایرانیان هنوز در نزاعهای فکری و سیاسی خود غوطه‌ور هستند و همچنان دغدغه‌های فکری و تئوریک درخصوص ضرورت و اهمیت نقش آفرینی بخش خصوصی در سپهر سیاست و اقتصاد ایران به قوت خود باقی است. از جهت دیگر پژوهش‌ها و مطالعات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی نشان می‌دهد که مشکلات فرهنگی می‌تواند علت العلیل چالش‌های امروز در ایران و کشورهای در حال توسعه باشد. فهم تمایلات فرهنگی یک جامعه به سیاستگذار فرهنگی کمک می‌کند نه تنها وضع گذشته و حال را متوجه شود بلکه جهت‌گیری روندهای آتی را بهتر و دقیق‌تر در ذهن خود ترسیم نماید. بسیاری از این تمایلات فرهنگی، خصایص و صفات اخلاقی که به مانعی بر سر راه توسعه نیافتگی ایرانیان تبدیل شده است در ناخودآگاه ذهن شهروندان قرار گرفته است. خلقیاتی که نه جزو ذات و ماهیت ژن ایرانی، بلکه نتیجه ساختارهای سیاسی و اجتماعی و اقتصادی انباشته شده تاریخ ایران است. این بخش ناخودآگاه فرهنگ طی سال‌ها از

طریق خانواده، نظام آموزشی، فرهنگ عمومی و نظام سیاسی، به فرد منتقل می‌شود. به عبارت دیگر این فرهنگ رفتاری که انسانها چه آگاهانه و چه ناخودآگاه از خود بروز می‌دهند تحت تاثیر ساختارهایی است که در آن زندگی می‌کنند. تجربه جهانی نشان می‌دهد توسعه نیاز به فرهنگ خاصی دارد و جامعه توسعه یافته پرورش دهنده نوعی خاص از شهروندان است و نوع خاصی از سبک زندگی را می‌طلبد. شرایط زندگی شهروندان در یک جامعه عقب مانده و دور از پیشرفت با یک جامعه‌ای که مصمم به تحقق توسعه و پیشرفت در علم و فناوری و کارآمدی است قابل مقایسه نیست. توسعه مستلزم انسان ویژه و سبک و شیوه‌ای خاص از زندگی است. توسعه یافتگی به سبک زندگی متناسب با توسعه از جمله نظم، ذهن علمی، شخصیت کاری و انسان مسئولیت پذیر و قاعده پذیر نیازمند است. برای رسیدن به اهداف چشم انداز ایران 1404 باید تحول را از شخصیت شهروند ایرانی و سبک زندگی او آغاز کرد. تغییری که در وهله اول برعهده تک تک شهروندان می‌باشد. شهروندانی که باید با احساس تعلق به یک کشور و سرزمین و علاقه به تامین منافع ملی و عدم ترجیح مصالح گروهی و شخصی و قبیله‌ای و شهری بر منافع و مصالح کلی جامعه، خود را یکی از مهره‌های پازل بزرگ توسعه در کشور بدانند. ظاهراً هنوز ایرانیان به بنیانهای فکری و فرهنگی مشترکی برای پیشرفت در کشور دست نیافته‌اند و اجماع نظری و فرهنگی هنوز در میان آنان ظهور نیافته است (سریع القلم، 1385 صص 30 - 18).

در آموزه‌های اسلامی هم بر تغییر درونزای جوامع تاکید فراوان شده است. «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم» تغییر سرنوشت جوامع مستلزم خودآگاهی مردمان آن جوامع و وجود اراده‌ای برای پیشرفت است (قرآن کریم 11 رعد).
یا در کلامی منسوب به امیر مومنان علی β آمده:

«دواؤک فیک و لا تبصر و داؤک منک و ماتشعر»

دوای تو در خود توست و آنرا نمی‌بینی و درد تو از خود توست و توان درک و شناخت آنرا نداری (میبدی، 1411 ق ص 175).

پژوهشگر در این پژوهش درصدد است تا نشان دهد رسیدن به اهداف چشم انداز 1404 صرفاً با تنظیم اسناد و برگزاری جلسات تئوریک محقق نخواهد شد. این پژوهش نیز با هدف شناخت نقش عوامل موثر بر تغییر سبک زندگی ایرانیان در راستای دستیابی به اهداف چشم انداز 1404 از دیدگاه

نخبگان و دانشجویان به عنوان یک پنل کارشناسی انجام شده است. این مقاله می‌کوشد نقش شش شاخص 1. «قانون مداری» 2. «وجدان کاری و پایبندی به اخلاق» 3. «دلبستگی ملی» 4. «عقلانیت و داشتن روحیه و روش علمی» 5. «داشتن نگاه بین‌المللی» 6. «توجه به ساختارهای آموزشی» را در راستای رسیدن به توسعه به بحث و بررسی بگذارد و از منظر یک سیاستگذار فرهنگی آفت‌ها، آسیب‌ها و نقاط ضعف موجود در سبک زندگی ایرانیان در حرکت به سمت اهداف چشم انداز را احصا کرده و برای ایجاد تغییرات، موارد لازم و ضروری را هم به شهروندان و هم به دولت و حکومت بعنوان متولی امر آموزش و تربیت صحیح شهروندان یادآور شود.

برای تحقق این اهداف ابتدا مهمترین شاخص‌های موثر بر توسعه با مراجعه به اصل سند چشم انداز 1404 استخراج شد و با دو روش دلفی و پیمایشی مورد تحلیل و بررسی صاحب‌نظران و نخبگان قرار گرفت. مجموعه مباحث مطرح شده در راستای پاسخگویی به این سوال اساسی است که: «نقش عوامل موثر بر سبک زندگی ایرانیان در راستای دستیابی به اهداف برنامه چشم انداز ایران 1404 چیست؟» پژوهشگر بعد از مطالعه و واکاوی اصل سند چشم انداز که از پایگاه اطلاع رسانی دولت قابل دسترسی و دانلود است¹ شش شاخص عمده را که عبارتند از: «قانونمداری»، «وجدان کاری»، «عقلانیت»، «تعامل با جهان»، «ساختارهای آموزشی» و «دلبستگی ملی» مورد تحقیق و بررسی قرار داد. نتایج در هر دو بخش دلفی و پیمایش دانشجویان عمدتاً توصیفی و تحلیلی است.

پیشینه پژوهش

تا کنون پژوهش‌های بسیاری در راستای سند چشم انداز 1404 انجام پذیرفته است که هر یک از دیدگاهی خاص به این مهم توجه داشته‌اند: نصابیان در مقاله‌ای با عنوان «پیش بینی سهم اشتغال بخش‌های عمده اقتصادی کشور در چشم انداز 1404» سعی نموده است تا وضعیت اشتغال و بیکاری کشور را به صورت کمی با استفاده از مدل ARIMA در چشم انداز 20 ساله پیش بینی کند (نصابیان، 1387، ص 23 - 9). رهنورد در مقاله‌ای با عنوان «الگوی مدیریت دولتی برای تحقق حاکمیت تراز چشم انداز 1404» چنین استنباط می‌کند که کارایی و اثربخشی مدیریت دولتی در گرو تحکیم حلقه‌های ضعیف آن است. یکی از این حلقه‌های ضعیف در سازمان دولت، نبود الگوی بومی مدیریت دولتی است که برای پیاده سازی چشم انداز 1404 از قابلیت‌های سازگار با شرایط

1. <http://stp.ut.ac.ir/documents/17329406/d418b03a-033d-4762-bdfe-188e74cffe85>

وضعی کشور برخوردار باشد. کم توجهی به این نیاز کلیدی کارکرد الگوهای تقلیدی را در مقابل تغییرات محیطی کاهش می‌دهد و در این پژوهش چهار الگوی مدیریت دولتی (اداره امور عمومی، مدیریت دولتی نوین، مدیریت ارزش‌های همگانی، و مدیریت ارزش‌های متعالی) برای تحقق حاکمیت تراز چشم انداز 1404 از دیدگاه خبرگان مورد بررسی قرار گرفتند (ره‌نورد، 1390، ص 58 - 43). فعلی در مقاله‌ای با عنوان "تغییرات ساختاری بخش کشاورزی ایران تا افق 1404 هجری شمسی: آرای صاحب نظران" سعی نموده تا تغییرات ساختاری بخش کشاورزی ایران تا افق 1404 هجری شمسی را با استفاده از آرای صاحب‌نظران شناسایی کند (فعلی و دیگران، 1391، ص 39 - 21). در مقاله‌ای دیگر با عنوان "مدیریت محلی مطلوب در افق 1404" از روش‌های مطالعه اسناد و مدارک بهره گرفته و سعی نموده با مصاحبه با نخبگان، الگوی صحیح مدیریت محلی را تبیین کند (نادری و دیگران، 1391، ص 371). فقیهی در پژوهش دیگری با عنوان "مدل توسعه دولت الکترونیک در ایران 1404" با مصاحبه با خبرگان سعی نموده است تا ابعاد گوناگون توسعه دولت الکترونیک را بررسی کند (فقیهی و دیگران، 1393، ص 142 - 125). شاهعلی زاده در مقاله‌ای با عنوان "بررسی میزان شناخت کارشناسان فرهنگی از اهداف فرهنگی سند چشم انداز 1404 و رابطه آن با احتمال تحقق اهداف فرهنگی سند" به بررسی میزان شناخت کارشناسان فرهنگی از اهداف فرهنگی سند چشم انداز و رابطه آن با احتمال تحقق اهداف مذکور با روش پرسشنامه محقق ساخته پرداخته است (شاهعلی زاده، 1394، ص 219 - 205). جنبه نوآورانه این پژوهش در این است که در هیچ کدام از پژوهش‌های فوق، برنامه چشم انداز ایران 1404 و ارتباط آن با سبک زندگی ایرانیان بررسی نشده است و مانند پژوهش حاضر الزامات سبک زندگی ایرانیان را به 6 شاخص مجزای مورد نظر پژوهش تقسیم نکرده است بلکه هر شاخص به صورت پراکنده در پژوهش‌های فوق ذکر شده است.

قانون مداری

قانون در اصطلاح حقوق اساسی، قضایایی است که شیوه رفتار انسان را در زندگی اجتماعی تعیین می‌کند؛ به این معنا که انسان‌ها در زندگی فردی و اجتماعی، باید چنین کنند و چنان نکنند (لنگرودی، 1380، ص. 517).

به تعبیر دیگر، قانون یعنی تعیین مرزهای مجاز هر کس و وسیله داوری درباره کسانی که این مرزها را زیر پا می‌گذارند (حق پناه، 1377، ص. 254-255). مقصود از قانون مداری حفظ و

اجرای قوانین به طور عادلانه در جامعه و رعایت حقوق همه افراد می‌باشد. بنابراین، جامعه‌ای قانون مدار و قانونگرا محسوب می‌شود که قوانین در آن کاملاً رعایت شوند و همه آحاد جامعه در برابر قانون مساوی و رهبران آن قانون‌پذیرترین افراد در جامعه باشند. قانون مداری در سیره پیامبر اسلام^ص نیز بدین معناست که آن حضرت قوانین الهی را، که خودآورنده آن از جانب خداوند می‌باشد، عادلانه اجرا نموده، حقوق همگان را در سایه حاکمیت قانون الهی رعایت کرده و خود قانونمندترین انسان‌ها بوده است (مصباح م.، 1375، ص. 32).

وجدان کاری

از وجدان کاری تعاریف متعددی شده است که به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌شود:

* مجموعه کیفیات روانی شکل درونی شده عقاید، ارزش‌ها و هنجارها در مورد کار * شکل درونی شده فرهنگ جامعه در مورد کار * داشتن وفاداری و احساس مسئولیت فردی، شغلی و سازمانی * گرایش به انجام دادن صحیح کار و وظایف شغلی بدون نظارت مستقیم * عامل درونی برای همساز و همسان کردن رفتار سازمانی فرد * مجموعه کیفیات روانی و اعتقادی افراد در محیط کار که قابل تشدید و تضعیف است (معیدفر، 1377، ص. 15).

همان گونه که ملاحظه می‌شود، وجه مشترک بسیاری از این تعاریف در مفهوم درونی شدن و درونی کردن نهفته است؛ یعنی وجدان کاری را نوعی احساس تعهد مقید کننده درونی به‌شمار آورده‌اند که به صورت مجموعه‌ای از ارزش‌ها، گرایش‌ها و تعهدات در افراد جلوه‌گر می‌شود. از طرف دیگر وجدان کاری نوعی گرایش درونی تلقی شده است که به مدد آن فرد به انجام کار بیشتر و بهتر گرایش پیدا می‌کند و به لحاظ روحی و مادی ارضا می‌شود (طالبیان، 1381، ص. 162-188).

دلبستگی ملی

دلبستگی ملی احساسی مثبت به کشور و ناشی از ارزیابی افراد از هویت ملی‌شان است. هویت ملی را شکل ابتدایی هویت قابل دسترس برای افراد می‌دانند که شکل دهنده سایر هویت‌هاست. این نوع از هویت منعکس کننده جنبه‌های مشترک مهم متعلق بودن و پیوستگی افراد به هم است (koning, 2006, p. 3).

هویت ملی فرایند پاسخگویی آگاهانه هر ملتی به پرسش‌های پیرامون خود، گذشته، کیفیت، زمان، تعلق، خاستگاه اصلی و دائمی، حوزه تمدنی، جایگاه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ارزش‌های

ملهم از هویت تاریخی است. مجموعه‌ای از نشانه‌ها و آثار مادی زیستی، فرهنگی و روانی که سبب تفاوت جوامع از یکدیگر می‌شود (حاجیان، 1384، ص. 193 - 228).

عقلانیت

عقلانیت در الاهیات مسیحی، در برابر ایمان گرایی قرار دارد و به معنای آن است که در اثبات آموزه‌های دینی، عقل بر ایمان مقدم می‌شود و کلیه اصول و حقایق دینی بر مبنای عقل اثبات می‌پذیرند، نه آن که بر مبنای ایمان استوار باشند (اعطی، 1385، ص. 61).

معیارهایی که در توجیه عقلانیت باورهای دینی ارائه شده است گاه چنان افراطی است که بر اساس آن، تنها بخش اندکی از باورهای دینی قابل توجیه است و در نقطه مقابل گاه چنان در مسیر تفریط پیش می‌رود که عقلانیت را در تضاد با ایمان و پذیرش باورهای دینی می‌داند. در تقابل با این افراط و تفریط برخی از متفکران دینی تفسیرهای دیگری را از عقلانیت باور ارائه کرده‌اند که بر اساس آن، سطح وسیع‌تری از باورهای دینی تبیین پذیر است (Nash, 1982).

تعامل با جهان

انقلاب اسلامی سال 1357 در ایران موجب بروز تعارضات و اختلافات جدی میان دولت جدید انقلابی و بسیاری از قدرت‌های بزرگ و همچنین کشورهای منطقه گردید. دلایل بروز این وضعیت در آثار بسیاری از تحلیلگران سیاست خارجی ایران در سال‌های بعد به آرمان گرایی رهبران انقلابی ایران و تلاش آنها برای صدور انقلاب به سایر کشورها نسبت داده شد. اغلب این آثار بدون توجه به رویدادهای سال‌های اولیه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، ریشه‌های این سیاست خارجی تهاجمی را تنها در اندیشه و عمل رهبران جدید انقلابی جستجو کرده‌اند. با وجود گذشت حدود چهار دهه از پیروزی انقلاب اسلامی این پرسش قدیمی همچنان می‌تواند حائز اهمیت باشد که چرا ایران در نخستین سال‌های بعد از انقلاب اسلامی در تقابل و رویارویی با قدرت‌های بزرگ قرار گرفت؟ بررسی این موضوع از آن جهت که این رویارویی در همه سال‌های پس از انقلاب، سیاست خارجی جمهوری اسلامی و نوع رابطه ایران با قدرت‌های بزرگ و کشورهای منطقه را تحت تاثیر خود قرار داد، همچنان حائز اهمیت است. برخی از تحلیل‌گران دلایل بروز این تنش‌ها و به عبارتی شکل گیری سیاست خارجی تقابل گرایانه در ایران را پیش از هر چیز به ماهیت ستیزه جوی اسلام سیاسی و تلاش دولت نوپای اسلامی برای صدور انقلاب به سایر کشورهای منطقه نسبت داده‌اند (یگوروا،

ساختارهای آموزشی

مرتضی اسماعیلی در مقاله خود با عنوان "نقش آموزش و پرورش در توسعه جوامع" چنین بیان می‌کند که امروزه آموزش و پرورش به عنوان یک نهاد اجتماعی که وظیفه تعلیم و تربیت افراد جامعه را بر عهده دارد از سوی آحاد جامعه اعم از مردم، مسئولین و اندیشمندان مورد توجه و تاکید قرار گرفته است و همگی بر این باور هستند که رشد و توسعه یک کشور به پرورش انسان‌های آگاه و برخوردار از مسئولیت بستگی دارد چیزی که در ادبیات توسعه به عنوان توسعه انسانی مطرح است بنابراین نقش آموزش و پرورش در ساختن انسان‌های آگاه و پویا بر هیچ صاحب‌نظری پوشیده نیست و همگی بر تاثیر بی بدیل آموزش و پرورش متفق القول اند (اسماعیلی، 1396: 1).

امیر یوسفی در مقاله خود با عنوان "جایگاه و نقش آموزش و پرورش در فرایند توسعه پایدار" چنین بیان می‌کند که: رشد و توسعه در کشورهای گوناگون در گرو توسعه پایدار آن کشورهاست، بنابراین دستیابی به توسعه پایدار نیازمند برنامه‌ریزی در هر یک از سطوح اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و انسانی است. انسان به عنوان یکی از مؤلفه‌های توسعه پایدار در مرکز توجه است و نیاز به آموزش دارد. با توجه به اینکه آموزش نیز از مؤلفه‌های توسعه پایدار به‌شمار می‌رود، پس آموزش به طور عام و آموزش و پرورش به طور خاص می‌تواند نقش مؤثری در توسعه پایدار داشته باشد. در واقع آموزش و پرورش به عنوان زیربنایی‌ترین نهاد در جامعه شرط اصلی و تردیدناپذیر توسعه همه جانبه کشور است. آموزش و توسعه رابطه دوسویه‌ای با هم دارند، از یک سو آموزش بسترساز توسعه است؛ از سوی دیگر، توسعه لازمه تحول اساسی در نظام آموزشی است. لذا ضرورت دارد هر جامعه‌ای که به توسعه پایدار می‌اندیشد، آموزش مطلوب را در رأس برنامه‌های خود قرار دهد (یوسفی، 1393: 1).

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش ترکیبی از روش‌های دلفی و پیمایشی است. تمرکز اصلی این پژوهش بر مصاحبه‌های میدانی و پرسشنامه بازی که توسط محقق تدوین شده است می‌باشد. که با روش دلفی محقق با مصاحبه با نخبگان به آینده پژوهی و پیش‌بینی‌های ساخت‌مند در جهت دستیابی به اهداف و سوالات پژوهش مبادرت نموده است. و در روش پیمایشی به گرایش سنجی در مورد

سوالات پرسشنامه بسته‌ای که توسط محقق ساخته شد از دانشجویان نخبه دانشگاه تهران مقطع ارشد و دکترا پرداخته شد. بخش دوم به عنوان تحلیل ثانویه و برای غنا بخشیدن به بخش دلفی پژوهش صورت گرفت. در بخش پیمایشی پرسشنامه بسته‌ای مشتمل بر 23 سوال بسته در قالب طیف لیکرت بین دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترا دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران به تعداد 49 نفر توزیع شد، و در بخش دلفی از 25 متخصص از رشته‌های علوم سیاسی و جامعه‌شناسی و نخبگانی که قبلاً در حوزه سبک زندگی و توسعه پژوهش‌های عملی و نظری داشته‌اند و برنامه ریزان فرهنگی و مسئولان ارشد جمهوری اسلامی ایران استفاده شده است؛ (لیست نخبگان و متن مصاحبه ایشان و سوابق آنها در قالب فایل ضمیمه ارائه شده است). پاسخ‌های 25 متخصص بعد از مصاحبه راند اول کمی شد و سوال‌ها و نظراتی که کمترین امتیاز را در راند دوم به خود اختصاص دادند حذف شدند و سایر تحلیل‌ها که امتیازی بالای 3 کسب کردند و امتیازشان به بالای حد متوسط رسید برای تحلیل نهایی در مرحله بعدی و برای اجماع نهایی مورد استفاده قرار گرفتند. در این پژوهش جمع‌آوری نظرات نخبگان برای هر دو راند اول و دوم در یک بازه زمانی 5 ماهه صورت گرفت. و با محاسبه (mean) میانگین و نما (mode) در نرم افزار SPSS میزان اجماع نخبگان در هر گویه مشخص شد. در پیمایش دانشجویان نیز از آزمون T تک نمونه استفاده شد. ابزار پژوهش در بخش دلفی پرسشنامه‌ای باز مشتمل بر 6 شاخص اصلی پژوهش است که توسط محقق ساخته شد و به تایید اساتید صاحب‌نظر رسید. در بخش دوم، ابزار تحقیق، پرسشنامه بسته‌ای است که مشتمل بر 23 سوال در قالب طیف لیکرت می‌باشد و برای هر کدام از شاخص‌ها زیر شاخص‌های مشخصی توسط محقق ساخته و تدوین شد و مورد گرایش سنجی دانشجویان قرار گرفت. در بخش دلفی اعضای نمونه توسط اساتید راهنما و مشاور به روش قضاوتی هدفمند انتخاب شدند. و در بخش پیمایشی و گرایش سنجی دانشجویان اعضای نمونه به تعداد 49 نفر بر اساس روش نمونه‌گیری افراد در دسترس و یا همان نمونه‌گیری آسان و غیر تصادفی انتخاب گردیدند. در این پژوهش مهمترین شاخص‌های وجدان کاری با توجه به اصل سند به شرح ذیل دسته

بندی شد: وجدان کاری = میانگین (سوال اول، سوال دوم، سوال سوم، سوال چهارم).

1. ترویج فرهنگ کار و تقبیح فرهنگ نخوت و تنبلی
2. مشغول بودن به یک کار و تسلط بر یک حرفه (تک شغلی بودن)
3. شناساندن آثار و نتایج حاصل از حاکمیت انضباط کاری در کشورهای پیشرفته
4. هدفمند بودن در زندگی

- در این پژوهش مهمترین شاخص‌های دل‌بستگی ملی با توجه به اصل سند به شرح ذیل است:
- دل‌بستگی ملی = میانگین (سوال پنجم، سوال ششم، سوال هفتم، سوال هشتم)
1. ابراز خرسندی از موفقیت کشور در عرصه‌های بین‌المللی چون المپیک، بازی‌های جام جهانی و ...
  2. احترام به عقاید دیگران و تحمل دیدگاه‌های مخالف و مختلف
  3. آشنا نمودن افراد با تاریخ ایران در قالب متون درسی و نوار و فیلم
  4. مشارکت شهروندان در فرایندهای سیاسی همچون انتخابات ادواری و احزاب سیاسی و حضور فعال و موثر در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های ملی
- در این پژوهش مهمترین شاخص‌های عقلانیت با توجه به اصل سند به شرح ذیل است:
- عقلانیت = میانگین (سوال نهم، سوال دهم، سوال یازدهم).
1. شرکت در پروژه‌های سرنوشت‌سازی مثل انتخابات ادواری، با حسابگری و عقلانیت و بدور از هیجانات و فضای احساسی
  2. کار تدریجی، طولانی مدت، مرحله به مرحله و گام به گام
  3. تصمیم‌گیری‌های فردی و ملی براساس تحلیل‌های دقیق هزینه - فایده و تلاش برای پیدا کردن پربازده‌ترین و کم هزینه‌ترین روش‌ها در اداره کشور و تاملات ملی و بین‌المللی (cost and benefit analysis)
- در این پژوهش ساختارهای آموزشی با توجه به اصل سند چنین تعریف شد:
- ساختارهای آموزشی = میانگین (سوال دوازدهم، سوال سیزدهم، سوال چهاردهم، سوال پانزدهم)
1. تزریق ارزش‌های دینی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مورد نظر نظام سیاسی به افراد جامعه از طریق نهادهای آموزشی شکل گرفته
  2. هدف‌گذاری دقیق در ساختار آموزش و پرورش، خانواده و دانشگاه برای تربیت شهروند توسعه یافته
  3. فراهم آوردن بسترهای مناسب برای پرورش شهروندان برخوردار از شاخص‌های توسعه یافته
  4. نظام آموزشی رشدیافته و حضور معلمان و اساتید تربیت شده در یک نظام آموزشی
  5. حمایت مالی و معنوی از معلمان و افزایش دستمزد ایشان و فراهم کردن زمینه رشد و ارتقا منزلت آنها در جامعه
  6. ایجاد زمینه مناسب برای متحول شدن فرایند یاددهی و منطبق کردن سیستم آموزش و پرورش با سیستم‌های روز و مدرن

- در این تحقیق قانونمداری با توجه به اصل سند چنین شاخص سازی شد:
- قانونمداری = میانگین (سوال شانزدهم، سوال هفدهم، سوال هجدهم، سوال نوزدهم).
1. وضع قوانین جدید در سطوح مختلف با پشتوانه و ضمانت اجرایی محکم.
  2. احترام به قانون در جامعه از سوی شهروندان در محیط خانواده، کار و ...
  3. نهادینه کردن فرهنگ قانون مداری در جامعه بخصوص در میان دانش آموزان و خانواده‌ها از طریق رسانه‌ها و مواد درسی آموزشی.
  4. وجود قوه قضائیه مستقل، کارآمد و قاطع و برابر بودن همه شهروندان و حاکمان در برابر قانون و پایبندی عملی حاکمان سیاسی به حقوق شهروندی.
- در این تحقیق تعامل با جهان با توجه به اصل سند چنین شاخص سازی شد:
- تعامل با جهان = میانگین (سوال بیستم، سوال بیست و یکم، سوال بیست و دوم، سوال بیست و سوم).
1. تعامل با اندیشمندان و صاحب نظران جهانی و رفت و آمدهای دوجانبه و شرکت فعالانه در همایش‌ها و سمینارهای علمی بین‌المللی.
  2. ارزیابی و محک زدن عملکرد مردم و حاکمان در زمینه‌های مختلف بر اساس استانداردهای جهانی و بین‌المللی (و نه صرفا معیارهای داخلی).
  3. بی‌نیازی از مراودات اقتصادی با کشورهای جهان و تلاش برای استقلال کامل اقتصادی و خودکفایی بدون توجه به بازارهای جهانی به عنوان عاملی بازدارنده.
  4. تنش‌زدایی با جهان و بخصوص همسایگان و تلاش برای افزایش سطح روابط با جهان در همه حوزه‌ها و پرهیز از ماجراجویی و تنش آفرینی در حوزه‌های نظامی و سیاسی

روایی و پایایی تحقیق

در این پژوهش از مشاوره و مصاحبه با اساتید و صاحب نظران موضوعی و همچنین از نظریه‌ها، متون علمی و تحقیقات مرتبط با موضوع تحقیق استفاده شده است. در ضمن برای بالا بردن روایی ابزار تحقیق از پرسش‌های آزمون شده قبلی در پژوهش‌های مشابه و معتبر استفاده شده است. ابزار تحقیق در هر دو روش دلفی و پیمایشی پرسشنامه ساخته محقق بوده است که محقق با مراجعه به اصل سند چشم انداز 1404¹ (قابل دانلود از سایت پایگاه اطلاع رسانی دولت) و مشاوره با اساتید

1. <http://stp.ut.ac.ir/documents/17329406/d418b03a-033d-4762-bdfe-188e74cffe85>

صاحب صلاحیت مبادرت به استخراج سوالها و مهمترین شاخصها نموده است. در روش دلفی، پرسشنامه به شکل باز برای ایجاد طوفان مغزی بین نخبگان طراحی شده است. در مرحله پیمایشی محقق با عملیاتی کردن هر شاخص، پرسشنامه بسته‌ای مشتمل بر 23 سوال طراحی نمود و بین اعضای جامعه توزیع کرد. در تحقیق پیش رو پایایی پژوهش با استفاده از نرم افزار spss، 0/876 محاسبه شد، که بالاتر از میزان 0/7 است که نشان دهنده میزان بالای پایایی تحقیق پرسشنامه دانشجویان است.

پایایی پرسشنامه دانشجویان	
تعداد سوالات	آلفای کرونباخ
23	0/876

مهمترین یافته‌های پژوهش مربوط به بخش دلفی بعد از اجماع نهایی راند دوم:

1. در مورد شاخص "قانونمداری" داوران به این نتیجه و اجماع دست یافتند که فرهنگ قانونمداری و احترام به قانون در ایرانیان نهادینه نشده است و افراد از فرصت‌های مختلف برای زیر پا گذاشتن قانون استفاده می‌کنند. به نظر ایشان قانونمداری و عقلانیت رابطه تنگاتنگی با یکدیگر داشتند و هرچه عقلانیت در جامعه‌ای قوی‌تر شود احترام به قانون نیز به تبعیت آن بالاتر می‌رود. به نظر تعدادی از آنها قانون‌گریزی به دلیل حافظه تاریخی مردم ایران نیز می‌باشد که به این نتیجه رسیده‌اند که همیشه باید مقابل ظلم قد علم کنند. به نظر داوران و نخبگان در این پژوهش، اصلاح فرهنگ قانونمداری باید از راس صورت پذیرد و تا در جامعه‌ای رهبران و سیاستمداران قانون‌پذیر نباشند و به قانون احترام نگذارند جامعه و افراد آن نیز قانون‌پذیر نخواهند شد. به نظر آنها وقتی 리더ها در جامعه قوانین نامناسب وضع می‌کنند به قانونمداری در جامعه لطمه می‌زند زیرا قوانین مناسب قوانینی هستند که قابلیت اجرایی آن بالا باشد و آحاد جامعه بتوانند به آن تمکین کنند و فرایندهای کارشناسی و عقلایی برای تصویب این قوانین طی شده باشد.

2. "اخلاق و وجدان کاری" یعنی دومین شاخص این پژوهش، یکی از مهمترین شاخصها برای دستیابی به توسعه است و جوامع بزرگ به علت تقسیم کار و تنوع مشاغل مستلزم رعایت اخلاق و داشتن وجدان کاری هستند. برای اینکه جامعه‌ای اخلاق مدار باشد و بر مدار اخلاق برپا باشد

رعایت اخلاق و وجدان باید از بالاترین سطوح اتفاق بیافتد یعنی مانند شاخص قبلی باید لیدرها و رهبران سیاسی و فرهنگی جامعه اخلاق مدار باشند و ریشه‌های رانت و فساد در جامعه خشک شود تا افراد جامعه بدانند کشور آنها بر پایه شایسته سالاری پیش می‌رود و در نتیجه رعایت اخلاق باعث افزایش بهره‌وری و افزایش اعتماد جمعی می‌گردد. از جهت دیگر نخبگان در این باره که اخلاق و وجدان کاری در قشر بی سواد و کم درآمد ضعیف است به توافق نرسیدند زیرا که به نظر ایشان بالاترین فسادهای اقتصادی طبق آخرین آمارها در مرفه‌ترین اقشار و بلند پایه‌ترین مقامات دیده شده است.

3. در مورد سومین شاخص پژوهش با عنوان "دلبستگی ملی" نخبگان به این نتیجه گیری نهایی رسیدند که دلبستگی ملی و داشتن احساس علاقه به وطن و وطن دوستی ضدیتی با مفاهیم دینی و اسلامی ندارد و اگر در معنای مثبت بکار رود و شکل افراطی به خود نگیرد می‌تواند کمک کننده و پیش برنده توسعه باشد. از جهت دیگر نخبگان در این مورد که ناسیونالیسم خاستگاه ایدئولوژیک دارد و با مبانی دینی ما سازگاری ندارد به اجماع نرسیده‌اند زیرا که به نظر اکثریت ایشان عرق ملی و داشتن دلبستگی ملی شرط لازم برای پیشرفت است و باعث توجه به تولید ملی می‌شود.

4. در مورد چهارمین شاخص پژوهش با عنوان "عقلانیت نخبگان" به این نتیجه رسیدند که عقلانیت ابزاری و وبری مغایر مفاهیم و اصول سیاسی و حکومتی جمهوری اسلامی است و عقلانیت اسلامی است که مورد تایید و کمک کننده است. عقلانیت جمع گرایانه و دراز مدت است که در اعتلای کشور نقش بسزایی دارد و مانند شاخص‌های قبل، این شاخص نیز باید ابتدا در نخبگان و رهبران سیاسی و فرهنگی جامعه لحاظ شود تا به سطوح پایین سرایت کند و در جامعه درونی شود.

5. در مورد پنجمین شاخص پژوهش با عنوان "نگاه بین‌المللی و تعامل با جهان" اکثریت نخبگان به این اجماع رسیده‌اند که داشتن نگاه بین‌المللی در تعارض با اصول اسلامی نیست و دوران صفویان که اوج شکوفایی فرهنگ اسلامی و تعامل با جهان ما بوده است موید این نکته است که اسلام با جهان‌گرایی ضدیتی ندارد. ایشان موافق بوده‌اند که برای پیشرفت، به تعامل با جهان نیازمندیم زیرا که نمی‌توانیم تمام تکنولوژی‌ها را از ابتدا خودمان ایجاد کنیم و برای شکوفایی اقتصادی به بازارهای جهان نیازمندیم. این صاحب‌نظران بر این نکته اتفاق نظر داشتند که باید بین جهان‌گرایی و ملی‌گرایی تناسب ایجاد کنیم و نباید با ملی‌گرایی افراطی بر سر راه تعامل با

جهان مانع تراشی کنیم. ایشان به این مهم دست یافتند که باید در جهت توسعه، خواهان توسعه کشورهای همسایه هم باشیم تا با اتحاد با همسایگان و تثبیت و صلح در منطقه بتوانیم به پیشرفت برسیم. ایشان معتقدند که در طراحی سند چشم انداز ایران 1404 دید منطقه‌ای و بین-المللی کاملاً برقرار بوده است.

6. در مورد ششمین شاخص پژوهش یعنی "ساختارهای آموزشی" نکته قابل توجه این است که این ساختارها باید بازنگری اساسی شوند زیرا که در کشور ما فقط به بعد آموزشی پرداخته شده و در بعد پرورشی بسیار ضعیف بوده‌ایم. از جهتی بر تربیت افراد مومن با مفاهیم کلیشه‌ای تکیه کرده-ایم و از جهت دیگر به نوجوانان آموزش نمی‌دهیم که چگونه با چالش‌های زندگی روبرو شوند. به علاوه نظام آموزش عالی ما از ضعف‌های بسیاری رنج می‌برد و بر مدرک‌گرایی محض متمرکز شده است و تعداد بسیار زیادی نهادهای آموزش عالی بی‌کیفیت داریم. باید تمام این ضعف‌ها را در جهت پیشرفت کشور برطرف سازیم و رشته‌های دانشگاهی در کشور برقرار باشند که متناسب با بازار کار، نیروهای متخصص تربیت کنند تا با افزایش نیروی تحصیلکرده بیکار در کشور روبرو نباشیم.

نتایج مرتبط با پیمایش دانشجویان

نتایج آزمون تی تک نمونه

فاصله اطمینان %95		مقدار معناداری	میانگین	مقدار t	سوالات اصلی
حد بالا	حد پایین				
4.1228	3.8057	0/000	3.96429	50.273	نقش وجدان کاری در تحقق اهداف چشم انداز ایران 1404
3.8912	3.4965	0/000	3.69388	37.635	نقش دلبستگی ملی در تحقق اهداف چشم انداز 1404
4.1623	3.7969	0/000	3.97959	43.791	نقش عقلانیت در تحقق اهداف چشم انداز ایران 1404
4.5460	4.2091	0/000	4.37755	52.240	نقش ساختارهای آموزشی در تحقق اهداف چشم انداز 1404
4.4308	4.0999	0/000	4.26531	51.834	نقش قانونمداری در تحقق اهداف چشم انداز 1404

4.0251	3.6687	0/000	3.84694	43.403	نقش تعامل با جهان در تحقق اهداف چشم انداز ایران 1404
--------	--------	-------	---------	--------	--

چنانچه گفته شد در این پژوهش 49 پرسشنامه بین دانشجویان ارشد و دکتری دانشکده علوم سیاسی و حقوق دانشگاه تهران توزیع شد و از پرسش شوندهگان درباره الزامات تحول سبک زندگی ایرانیان 23 سوال در قالب طیف لیکرت پرسیده شد تا میزان مخالفت و موافقت خود را با گویه‌های شش شاخص اصلی تحقیق یعنی: وجدان کاری، عقلانیت، ساختارهای آموزشی، دلبستگی ملی، تعامل با جهان و قانون مداری مشخص کنند. چون از طیف لیکرت 5 درجه استفاده شده است بنابراین عدد 3 به عنوان ممتنع یا عدد وسط خواهد بود. در یک بیان ساده اگر میانگین دیدگاه 49 نفر بزرگتر از 3 باشد یعنی موافقت با گویه مورد نظر وجود دارد و اگر کوچکتر از 3 باشد یعنی رضایت وجود ندارد. بنابراین فرض‌های آماری به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$H_0 = \mu \leq 3 \text{ رضایت وجود ندارد}$$

$$H_0 = \mu \geq 3 \text{ رضایت وجود دارد}$$

براساس نتایج مندرج در جدول، مقدار میانگین در تمامی موارد عددی بزرگتر 3 بدست آمده است که حد وسط طیف لیکرت است. اما استناد به میانگین یک رویکرد قابل اتکای آماری نیست. بنابراین از آزمون میانگین جامعه استفاده شده است. برای این منظور به مقدار معناداری و فاصله اطمینان استناد شده است.

1. در زمینه شاخص وجدان کاری دانشجویان مقدار معناداری 000.0 بدست آمده که کوچکتر از 0/05 است و چون میانگین 3.96429 بدست آمده بنابراین فرض صفر رد می‌شود. همچنین حد بالا و پائین فاصله اطمینان مقداری بزرگتر از صفر بوده (مثبت) و ادعای آزمون تأیید می‌شود. بنابراین با اطمینان 95٪ می‌توان گفت: وجدان کاری نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف چشم انداز 1404 دارد.

2. در زمینه شاخص دلبستگی ملی دانشجویان مقدار معناداری 000.0 بدست آمده که کوچکتر از 0/05 است و چون میانگین 3.69388 بدست آمده بنابراین فرض صفر رد می‌شود. همچنین حد بالا و پائین فاصله اطمینان مقداری بزرگتر از صفر بوده (مثبت) و ادعای آزمون تأیید می‌شود. بنابراین با اطمینان 95٪ می‌توان گفت: دلبستگی ملی نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف چشم انداز 1404 دارد.

3. در زمینه شاخص عقلانیت دانشجویان مقدار معناداری 000.0 بدست آمده که کوچکتر از 0/05 است و چون میانگین 3.97959 بدست آمده بنابراین فرض صفر رد می‌شود. همچنین حد بالا و پائین فاصله اطمینان مقداری بزرگتر از صفر بوده (مثبت) و ادعای آزمون تأیید می‌شود. بنابراین با اطمینان 95٪ می‌توان گفت: عقلانیت نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف چشم انداز 1404 دارد.
4. در زمینه شاخص ساختارهای آموزشی دانشجویان مقدار معناداری 000.0 بدست آمده که کوچکتر از 0/05 است و چون میانگین 4.37755 بدست آمده بنابراین فرض صفر رد می‌شود. همچنین حد بالا و پائین فاصله اطمینان مقداری بزرگتر از صفر بوده (مثبت) و ادعای آزمون تأیید می‌شود. بنابراین با اطمینان 95٪ می‌توان گفت: ساختارهای آموزشی نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف چشم انداز 1404 دارد.
5. در زمینه شاخص قانون مداری دانشجویان مقدار معناداری 000.0 بدست آمده که کوچکتر از 0/05 است و چون میانگین 4.26531 بدست آمده بنابراین فرض صفر رد می‌شود. همچنین حد بالا و پائین فاصله اطمینان مقداری بزرگتر از صفر بوده (مثبت) و ادعای آزمون تأیید می‌شود. بنابراین با اطمینان 95٪ می‌توان گفت: قانونمداری نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف چشم انداز 1404 دارد.
6. در زمینه شاخص تعامل با جهان دانشجویان مقدار معناداری 000.0 بدست آمده که کوچکتر از 0/05 است و چون میانگین 3.84694 بدست آمده بنابراین فرض صفر رد می‌شود. همچنین حد بالا و پائین فاصله اطمینان مقداری بزرگتر از صفر بوده (مثبت) و ادعای آزمون تأیید می‌شود. بنابراین با اطمینان 95٪ می‌توان گفت: تعامل با جهان نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف چشم انداز 1404 دارد.

نتیجه گیری

سند چشم انداز در سال 1384 تدوین شد و افق آن سال 1404 در نظر گرفته شد. تاکنون دوبرنامه 5 ساله متناسب با اهداف سند چشم انداز 1404 در عرصه‌های مختلف مانند اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی در جمهوری اسلامی طراحی و اجرا شده است. اما باید پذیرفت با وجود گذشت 10 سال از ابلاغ سند چشم انداز، تاکنون به الگوهای اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی مورد نظر دست نیافته‌ایم. از این رو محقق در این پژوهش با اتخاذ روش‌های ترکیبی در صدد کشف این نکته

برآمد که چرا تاکنون با وجود امکانات و منابع فراوان داخلی نتوانسته‌ایم حتی نیمی از راه را طی کنیم. شش شاخص اصلی پژوهش با عناوین قانون مداری، وجدان کاری، عقلانیت، تعامل با جهان، دلبستگی ملی و ساختارهای آموزشی به عنوان عناصر پایه‌ای مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند. پژوهشگر بعد از اجماع نظر نخبگان در روش دلفی به این مهم دست یافت که حکومت صالح و شایسته سالار زیر بنای پیشرفت و توسعه و الگوی مردم است و در تمامی شاخص‌ها تا اصلاح زیرساخت‌ها و سیاست‌های کلان صورت نگیرد زیرمجموعه‌ها اصلاح نخواهند شد. همچنین سبک زندگی ایرانی و اسلامی و ارزش نهادن و تکیه بر ارزش‌های بومی با تلفیق مدرنیته قادر خواهد بود جامعه ایران را به اهداف سند نزدیک کند و با حذف سنت گرایی و اتخاذ مدرنیته محض و نادیده گرفتن ریشه‌های تاریخی و ارزش‌های سنتی ایرانیان قادر نخواهیم بود اهداف سند را محقق کنیم. هنگامی که در فرایندهای تصویب قوانین فرایندهای عقلایی و کارشناسی لازم طی شود و قانونگذاران خود الگوی قانونمداری در جامعه باشند قانونمداری در جامعه اشاعه می‌یابد. در مورد دلبستگی ملی همچنین نخبگان به این مهم اذعان داشتند که بدون در نظر گرفتن ریشه‌های تاریخی و تقویت عرق ملی قادر نخواهیم بود به سرمنزل مقصود برسیم. در زمینه عقلانیت نتیجه گرفتند در جامعه عقل گرایی که منافع جمعی در آن بر منافع فردی ارجح باشد مسیر دستیابی به توسعه هموارتر خواهد بود و این خود زمینه و شرط لازم قانون مداری نیز می‌باشد. همچنین نخبگان در مورد شاخص تعامل با جهان به عنوان یکی از مهمترین شاخص‌ها به این نکته پرداختند که با سطح تنش کنونی که اکنون در سیاست خارجی با همسایگان و کشورهای منطقه داریم قادر نخواهیم بود ثبات داخلی را ایجاد کنیم و به یکی از مهمترین اهداف چشم انداز که دستیابی به قدرت برتر منطقه است برسیم. درباره ساختارهای آموزشی تاکید داشتند که ساختار آموزشی کنونی ما اکنون از ضعف‌هایی چون مدرک گرایی و ساختارهای بی کیفیت آموزشی و عدم توجه به کودکان بازمانده از تحصیل رنج می‌برد که از زمان تدوین سند تاکنون اقدام شایسته‌ای در جهت رفع آن صورت نگرفته است. در بخش پیمایش دانشجویان با اطمینان 95٪ تمامی اعضای شرکت کننده اذعان داشتند که شش شاخص پژوهش به همراه زیر شاخص‌های تعریف شده توسط محقق نقش زیادی در تحقق اهداف سند چشم انداز ایران 1404 دارد.

محدودیت‌ها و پیشنهادات

- اولین محدودیت روش دلفی در این پژوهش این است که متخصصان تمایل داشتند تا نسبت به

- وقایع آینده به صورتی مجرد و جدا از سایر تحولات بنگرند. تجسم تصویری جامع و کل نگرانه از رخدادهای آینده که در آن تغییرات تأثیر همه جانبه‌ای دارند، کار ساده‌ای نبود. در این شرایط اهمیت ندادن به تأثیر متقابل رویدادهایی که در آینده می‌توانند به وقوع بپیوندند محتمل گشت.
- از نظر پژوهشگر پیش‌بینی‌های نخبگان در تمام موارد توانمند و سازنده نبود و بعضی از پاسخ‌ها تحت تأثیر انگیزه‌های ساده انگارانه بودند. همچنین تکنیک دلفی تنها مرحله آغازینی است که صرفاً برای کسب اجماع می‌کوشد و این اجماع ضرورتاً دقیق‌ترین نظر نیست. چرا که در این تحقیق فرض بر برابری دانش و تجربه شرکت‌کنندگان است، اما در عمل این فرض ممکن است صحیح نباشد.
- محدودیت دیگر در این پژوهش نیازمندی آن به تلاش و کار زیاد، سیر آهسته و وقت‌گیر بودن آن بود. هماهنگی با نخبگان و صاحب‌نظران در حوزه‌های توسعه و سبک زندگی با توجه به مشغله‌های زیاد علمی و اجرایی هریک از آنها، نیازمند تلاشی طاقت فرسا بود. این سختی زمانی مضاعف می‌شد که نیاز به مشارکت دومرحله‌ای هر یک از اساتید در این روش بود.
- پیشنهاد می‌گردد محققان بعدی با در دست داشتن اصل اسناد پشتیبان سند چشم‌انداز به یک مطالعه جامع و آسیب شناسی مفصل همراه با نظرخواهی از نخبگان بپردازند.
- پیشنهاد می‌گردد پژوهشگران بعدی ابتدا با مراجعه به مراکز اسناد رسمی و آماری کشور به بررسی وضعیت رشد و نزول و افت وضعیت اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و سیاسی بپردازند و با دید بازتری نسبت به انجام پژوهش خود اقدام نمایند.
- پیشنهاد می‌گردد تیم‌های تحقیقاتی تشکیل گردد و نظرات نخبگان را از دانشگاه‌های معتبر کشور با جامعه آماری بالاتری جمع‌آوری نمایند تا روایی و اعتبار پژوهش بالاتر رود.

منابع

1. رهنورد، فرج‌اله (1361). *الگوی مدیریت دولتی برای تحقق حاکمیت تراز چشم‌انداز 140*. نشریه چشم‌انداز مدیریت دولتی: تابستان 1390، دوره 2، شماره 6؛ از صفحه 43 تا صفحه 58.
2. سریع‌القلم، محمود. (1385). *عقلانیت و توسعه یافتگی ایران*. تهران: فرزانه روز.
3. شاهعلی‌زاده، سوره؛ هاشمی، شهناز (1394). *بررسی میزان شناخت کارشناسان فرهنگی از اهداف فرهنگی سند چشم‌انداز 1404 و رابطه آن با احتمال تحقق اهداف فرهنگی سند*. نشریه راهبرد اجتماعی فرهنگی، دوره 5، شماره 17؛ از صفحه 205 تا صفحه 219.

4. حاجیانی، ابراهیم. (1384). *تحلیل جامعه شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه*. تهران: نشر تمدن ایرانی.
5. حق پناه، رضا. (1377). *جایگاه قانون و قانونگرایی در قرآن*. مجله اندیشه حوزه، ص. 254-255.
6. طالبیان، سید امیر؛ ساروخانی، باقر. (1381). *وجدان کاری و عوامل اجتماعی موثر بر آن*. مجله جامعه شناسی ایران دوره چهارم، ص. 162-188.
7. فقیهی، مهدی؛ معمارزاده، غلامرضا. (1394). *مدل توسعه دولت الکترونیک در ایران 1404*. نشریه مدیریت فناوری اطلاعات: بهار 1394، دوره 7، شماره 1؛ از صفحه 125 تا صفحه 142.
8. فعلی، سعید؛ پزشکی راد، غلامرضا. (1391). *تغییرات ساختاری بخش کشاورزی ایران تا افق 1404 هجری شمسی: آرای صاحب نظران*. نشریه روستا و توسعه: پاییز 1391، دوره 15، شماره 3؛ از صفحه 21 تا صفحه 39.
9. لنگرودی، محمد جعفر. (1380). *ترمیولوژی حقوق (جلد 11)*. تهران: کتابخانه گنج دانش.
10. مصباح، محمد تقی. (1375). *حکومت اسلامی و ولایت فقیه (جلد 4)*. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
11. معید فر، سعید. (1377). *بررسی اخلاق کار و وامل فردی و اجتماعی موثر بر آن*. تهران: موسسه کار و تامین اجتماعی.
12. نادری خورشیدی، علیرضا؛ فقیه، هادی. (1391). *مدیریت محلی مطلوب در افق 1404*. نشریه راهبرد زمستان 1391، دوره 21، شماره 65؛ از صفحه 371 تا صفحه 391.
13. نصابیان، شهریار؛ قویدل، صالح. (1387). *پیش بینی سهم اشتغال بخش های عمده اقتصادی کشور در چشم انداز 1404*. نشریه اقتصاد مالی (اقتصاد مالی و توسعه): پاییز 1387، دوره 1، شماره 4؛ از صفحه 9 تا صفحه 23.
14. یگوروا، ریچارد کاتم. (1379). *نفت ایران، جنگ سرد و بحران آذربایجان*. (ک. بیات، مترجم) تهران: نشر نی.
15. یوسفی، امیر. (1393). *جایگاه و نقش آموزش و پرورش در فرایند توسعه پایدار*. اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
16. koening, nadja. (2006). *construction of national identity and national attachments of germans in the intercultural context*. Michigan: Eastern Michigan University.
17. Nash, Ronald (1982) *the world of god and the mind of man* .

120 □ فصلنامه علمی - پژوهشی انقلاب اسلامی، س 6، بهار 96، ش 20

presbyterian and reformed publishing company. ISBN-
10: 0875523544. 138 pages.